

ВИДИ ФІНАНСОВОГО КОНТРОЛЮ ЗА КОШТАМИ РЕЛІГІЙНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ В УКРАЇНІ

Карабін Тетяна Олександрівна

*доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри адміністративного, фінансового
та інформаційного права
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
м. Ужгород, Україна*

Державний контроль за діяльністю суб'єктів громадянського суспільства, як і будь-яке інше державне втручання у їх діяльність – одне із найбільш чутливих суспільних питань. Предметом державного контролю може бути статутна діяльність об'єднань, дотримання прав та свобод громадян, заборон, що встановлені положеннями законодавства та навіть фінансові ресурси та фінансова діяльність об'єднань.

В Україні контроль за фінансовими ресурсами суб'єктів громадянського суспільства (не дивлячись на те, що із процедурної точки зору цей вид контролю є найбільш детально врегульованим) породжує немало спорів, у тому числі правового характеру. Коли мова йде про державний фінансовий контроль за діяльністю релігійних організацій, то питання ускладнюється ще й і тим, що Конституція України містить припис про відокремленість церкви від держави. Це стає додатковою підставою для представників релігійних організацій вважати такий контроль неприйнятним та неможливим, не дивлячись на те, що стаття 29 Закону «Про свободу совісті та релігійні організації» закріплює присутність державного контролю у житті релігійних організацій. Крім того останнім часом питання взаємодії держави та релігійних організацій перейшло у політичну площину, що надає визначеній проблематиці додаткової проблемності.

Здійснення державного фінансового контролю за діяльністю релігійних організацій передбачає наявність приватного інтересу із мінімізації такого контролю¹. З іншого боку публічний інтерес полягає у вимозі дотримання встановлених правил поведження із фінансовими ресурсами. Пошук балансу таких інтересів передбачає, з одного боку, вивчення норм регулювання поведження із фінансовими ресурсами та

¹Бочков П. В. (2022). До питання державного контролю та нагляду за господарською діяльністю підприємств релігійних організацій. *JurisEuropensisScientia*, 1, 48–52.

інструментів державного контролю, з іншого боку, розкриття цілей, на які спрямоване таке втручання і контроль.

Питання фінансового контролю стали предметом розгляду і у судових органах. Конституційний суд встановив загальні вимоги та правила його здійснення, зокрема, «такий контроль не повинен бути надмірним і перешкоджати законній діяльності цих об'єднань та реалізації громадянами їх конституційного права. Ступінь втручання держави у функціонування інститутів громадянського суспільства має переслідувати легітимну мету, бути пропорційним та враховувати баланс приватних та публічних інтересів. <...> Заходи фінансового контролю за діяльністю об'єднань громадян та їх членів, які не здійснюють публічних владних повноважень або не фінансуються за рахунок коштів Державного бюджету України чи місцевих бюджетів, не можуть бути надмірними та такими, що непропорційно обмежують свободу політичної та громадської діяльності, нівелюють сутність права громадян на свободу об'єднань» (Рішення Конституційного Суду України від 6 червня 2019 року № 3-р/2019).

1. Найбільш загальний вид фінансового контролю, який проводиться в Україні, здійснює Державна служба фінансового моніторингу України. Фінансовий контроль, що вона забезпечує, спрямований на реалізацію державної політики у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення. Такі завдання зумовлюють відповідно і способи та методи здійснення контрольної діяльності. Органи Держфінмоніторингу збирають, відстежують та аналізують відомості з метою моніторингу фінансових операцій; у разі виявлення правопорушень направляють узагальнені матеріали правоохоронним органам та можуть простежувати вжиття відповідних заходів на підставі надісланих матеріалів (Про затвердження Положення про Державну службу фінансового моніторингу України: постанова Кабінету Міністрів України від 29.07.2015 р. № 537). При оцінці ризиків у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, релігійні організації ще у 2019 році були віднесені до організацій із високим ступенем ризику². Методика національної оцінки ризиків відмивання коштів та фінансування тероризму в Україні

² Державна служба фінансового моніторингу України. Звіт про проведення національної оцінки ризиків у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансуванню тероризму. (2019). Київ. 185. URL: <https://fiu.gov.ua/assets/userfiles/310/%D0%9D%D0%9E%D0%A0/%D0%94%D0%BE%D0%BA%D1%83%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%82%D0%B8/Zvit.pdf>

(оновлена у 2021 році)³ релігійна спрямованість визначається як фактор ризику для сектору НПО.

Високий коефіцієнт ризику релігійним організаціям наданий не тільки з тієї причини, з якої це робиться у інших країнах – діяльність міжнародних релігійно-екстремістських організацій. В українських реаліях війни із росією, яка використовує релігію та церкву як зброю до боротьби, екстремістськими організаціями подекуди стають і окремі християнські організації. Водночас Огляд щодо використання неприбуткових організацій в незаконних цілях за 2020 рік⁴ вказує, що звернення до Державної служби фінансового моніторингу з приводу діяльності релігійної організації було здійснене лише в одному випадку, а причиною стало ненадання такою організацією на вимогу суб'єкта первинного фінансового контролю (органам Державної податкової служби) уточнюючої інформації. На зміст та предмет уточнюючої інформації, яка не була надана, не вказується, проте зі змісту тих самих звітних матеріалів слідує, що до правоохоронних органів матеріали передані не були.

2. Релігійні організації в Україні можуть діяти як у статусі юридичної особи, так і без такого. Однак, можливість не реєструвати статут та не утворювати юридичну особу стосується тільки релігійної громади. Відповідно, більшість видів релігійних організацій утворюються та діють у формі юридичної особи. В той же час, Закон «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» від 16.07.1999 р. № 996-XIV визначає необхідність ведення бухгалтерського обліку та подачі фінансової звітності всіма юридичними особами, незалежно від їх організаційно-правових форм і форм власності. Відповідно дана вимога стосується і релігійних організацій, які мають статус юридичної особи.

Тому, по-перше, встановлена необхідність ведення бухгалтерського обліку релігійною організацією є інструментом державного впливу на неї, а вимога подачі фінансової звітності – вид державного фінансового контролю.

3. Релігійні організації можуть отримувати фінансування із державного або місцевого бюджету. Тут слід звернути увагу на те, що в

³ Методика національної оцінки ризиків відмивання коштів та фінансування тероризму в Україні (оновлена 2021 року). URL: <https://fiu.gov.ua/pages/dijalnist/nacionalni-riziki/3261718-dokumenti/metodika-nacjonalnoji-ocziniki-rizikiv-vidmivannya-koshtiv-ta-finansuvannya-terorizmu-v-ukrajini-kopiya.html>

⁴ Державна служба фінансового моніторингу України. Огляд щодо використання неприбуткових організацій в незаконних цілях за 2020 рік. https://fiu.gov.ua/assets/userfiles/411/%D0%9E%D0%B3%D0%BB%D1%8F%D0%B4%20%D0%9D%D0%9A%D0%9E/Oglad_NPO_2020.pdf

законодавстві не існує заборони щодо фінансування релігійних організацій із публічних фондів коштів. Проте у статтях 87-91 Глави 14 Бюджетного кодексу України здійснено розмежування видатків між бюджетами та чітко визначено, на що можуть спрямовуватися видатки бюджетів різних рівнів. Положеннями таких норм не передбачено можливість здійснювати видатки на утримання релігійних організацій. Проте фінансування релігійних організацій за рахунок бюджету можливе, якщо релігійні організації долучаються, наприклад, до проведення заходів у сфері соціального захисту (соціальної підтримки багатодітних родин та неповних сімей, реабілітації та соціального захисту осіб з особливими потребами, надання соціальних послуг, які спрямовані на подолання бідності тощо), у порядку фінансування пам'яток культурної спадщини (якщо будівля чи інші споруди релігійної організації належать до пам'яток історії та культури) та в інших випадках.

4. Для виконання своїх статутних завдань релігійні організації мають право засновувати видавничі, поліграфічні, виробничі, реставраційно-будівельні, сільськогосподарські та інші підприємства, а також добродійні заклади (притулки, інтернати, лікарні тощо), які мають право юридичної особи. Ці юридичні особи, утворені релігійними організаціями, підлягають державному фінансовому контролю, не дивлячись на те, що їх засновниками є неприбуткові організації, суб'єкти громадянського суспільства. Також, відповідно до положень Закону «Про свободу совісті та релігійні організації» прибуток від виробничої діяльності та інші доходи підприємств релігійних організацій оподатковуються відповідно до чинного законодавства в порядку і розмірах, установлених для підприємств громадських організацій.

5. В аспекті здійснення державного фінансового контролю досить відокремлено серед усіх юридичних осіб, які утворюються релігійними організаціями, стоять фінансові установи, а саме, недержавні пенсійні фонди. Їх утворення є поки не масовим в Україні, проте із 2008 року діє недержавний пенсійний фонд "Покрова", утворений одноосібним засновником – релігійною організацією «Керівний центр «Патріаршої курії» Української Греко-католицької Церкви»⁵. Керівництво Православної церкви України також обговорює утворення відповідного фонду⁶. Тому здійснення державного фінансового контролю слід аналізувати у цьому напрямку окремо.

⁵ Офіційний сайт: <http://pokrovanpf.com.ua/index.html>

⁶ Радіо Свобода 25 квітня 2021. Епіфаній: ПЦУ обговорює створення «пенсійного фонду» для священнослужителів. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-epifaniy-pensinyu-fond-sviashchennosluzhyteliv/31222257.html?fbclid=IwAR1BHqx2kRY6B8v0IEhcXJ5yh6Pe7GzeRx2ZR7El6F8qVkah6bog1Ztwgo>

6. І, насамкінець, у контексті російської агресії щодо України не можна оминати питання персональних фінансових санкцій, які запроваджені до керівників російської православної церкви через підтримку нею війни проти України. Санкції передбачають блокування активів керівника РПЦ та ще семи її представників, припинення транзиту ресурсів, призупинення виконання економічних та фінансових зобов'язань, заборона на участь у приватизації та оренді держмайна, припинення культурних обмінів та співробітництва, анулювання офіційних візитів тощо⁷. Звичайно, це не зовсім стосується питання державного фінансового контролю за діяльністю релігійних організацій, проте через актуальність і гостроту питання так само відмітити його було варто.

⁷ Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 19 жовтня 2022 року «Про застосування та внесення змін до персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)»: Указ Президента України №726/2022.